

ΤΑ ΠΗΛΙΝΑ ΑΓΑΛΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟ ΟΙΚΙΣΜΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΕΙΡΗΝΗΣ ΣΤΗΝ ΚΕΑ

Miriam Caskey
Αρχαιολόγος

Ο χορός είναι μια φυσική έκφραση του ανθρώπου. Οι άνθρωποι πάντα χόρευαν σε χαρές, εορτές, ακόμα και σε λύπες, γι' αυτό και δεν πρέπει να μας εκπλήσσει το γεγονός πως υπάρχουν σχετικές μαρτυρίες από τα πολύ παλαιά χρόνια. Ο προϊστορικός μινωικός και μυκηναϊκός κόσμος μας έχουν αφήσει πολλά δείγματα από μορφές που χορεύουν. Πρόκειται κατά κανόνα για γυναικείες μορφές, ως επί το πλείστον πήλινα ειδώλια ή μορφές που απεικονίζονται σε μινωικούς/μυκηναϊκούς χρυσούς σφραγιστικούς δακτυλίους και σε σφραγιδόλιθους.

Ενα από τα πιο θεαματικά ευρήματα από την ανασκαφή του προϊστορικού οικισμού της Εποχής του Χαλκού της Αγίας Ειρήνης στην Κέα (εικ. 1-2) είναι μια σειρά από μεγάλα πήλινα αγάλματα, πολλά από τα οποία εμφανίζονται σε χορευτική στάση (εικ. 3-5)¹. Βρέθηκαν σε ένα κτίριο που έχει αναγνωριστεί ως ναός (εικ. 10) και αποτελούνται σαρώς έκφραση της λατρείας που ασκούνταν εκεί. Σε πολλά από τα χαρακτηριστικά τους μοιάζουν με ορισμένα μινωικά ειδώλια, αλλά το μεγέθος τους και ο αριθμός τους τα καθιστούν μοναδικά. Έχουν περάσει πάνω από τριάντα χρόνια από τότε που αποκαλύφθηκαν, αλλά δεν έχει βρεθεί κανένα ακριβώς όμιο στην Κρήτη, στα άλλα νησιά ή στην ηπειρωτική χώρα.

Διάβαταν τους αιώνες χαρογελώντας, αλλά σπασμένα σε κομμάτια που στη συνέχεια είχαν σκορπιστεί σε όλο το κτίριο όπου κάποτε στέκονταν. Από τα αγάλματα που στάθηκε δυνατό να αποκατασταθούν, γνωρίζουμε ότι στέκονταν σύριθια, με τα χέρια να στηρίζονται στις φύστες τους, λίγο κάτω από τη μέση, ορισμένα με τα γόνατα έλαφρων λυγισμένων κάτω από τις φύστες. Από αυτήν την άποψη, με εξαίρεση ένα ή δύο, ήταν όλα παρόμοια. Κάποιο μπορεί να ειχε το δεξιό του χέρι στον αέρα, πάνω από το κεφάλι του.

Με τα κεφάλια τους στητά, η στάση τους δήλωνε περηφάνια. Όλα ήταν ντυμένα με παρόμιο τρόπο, με ενδύματα που μοιάζουν αρκετά με εκείνα των ειδωλίων που γνωρίζουμε από τη μινωική Κρήτη. Κι όμως, καθένα ήταν και διαφορετικό. Ας δουμε τα πρόσωπά τους: δεν μοιάζουν καθόλου μεταξύ τους (εικ. 6-9). Κάθε άγαλμα έχει τα δικά του ατομικά χαρακτηριστικά!

Έφτασαν σε μας μέσα από τους αιώνες από έναν κόδιμο τόσο γνωστό όσο και προκλητικά άγνωστο και διαπροσώπου τα εσωτερικά μυστικά της αποστολής τους. Ωστόσο, παρουσιάζονται ως μορφές που χορεύουν και φαίνεται σαρώς ότι έτσι είναι. Ποιος είναι, όμως, ο σκοπός του χορού τους;

Το κτίριο στο οποίο βρέθηκαν σωστά θεωρήθηκε ναός. Είχε μακρό παράδοση που συνεχίστηκε ανά τους αιώνες από τη Μέση Εποχή του Χαλκού, όταν πρωτοχτίστηκε, έως τα τέλη της Εποχής του Χαλκού, σταν επιήλθαν ριζικές αλλαγές σε πολλά μέρη της Ελλάδας, συμπεριλαμβανομένης και της Κέας. Παρ' όλα αυτά, η ειρότητα του ίδιου του τόπου παρέμεινε: στα χαλάσματα του κτιρίου της Εποχής του Χαλκού φωλιασαν μικρά ιερά της Εποχής του Σιδήρου. Ο τόπος συνέχισε να θεωρείται ιερός έως και την εποχή του Πτολεμαίου του Φιλάδελφου τουλάχιστον.

1. Αποψη του λιμανιού του Άγιου Νικολάου και της χερσονήσου της Άγιος Ειρήνης.

Σπηλιά του από την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού και έπειτα, ο προϊστορικός οικισμός της Άγιας Ειρήνης έγινε ακμαίο εμπορικό κέντρο, καθώς ήταν χτισμένος σε ένα εξαιρετικό λιμάνι (εικ. 1) με πρόσβαση σε εύφορη γη. Είχε εμπορικούς δεσμούς με άλλα νησιά των Κυκλαδών, ιδιαίτερα με τη Μήλο (Φυλακωπή) και τη Σαντορίνη. Είχε επίσης εμπορικές συναλλαγές με την Κρήτη και την ηγεμονική Ελλάδα. Η σημασία των εμπορικών της δεσμών με τη μινωική Κρήτη τονίζεται από τη ρήξη στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού ενός κοινού συστήματος ζυγίσματος των αγάθων, όπως τεκμηριώνεται από την έυρεση μολύβδινων σταθμών του μινωικού μετρικού συστήμα-

τος στην Αγία Ειρήνη, στη Σαντορίνη και αλλού. Σύμβολα κεραμέων στις βάσεις οριαμένων αγγειών παρέχουν ενδείξεις για την ύπαρξη σημειολογικού συστήματος στα νησιά του Αιγαίου και στην ελληνική ηγεμονική χώρα².

Ο οικισμός γνώρισε πολλές αλλαγές και καταστροφές κατά τη μακρά ιστορία του. Μια τέτοια καταστροφή, πιθανώς από σεισμό, επήλθε στο απογείο της εμπορικής και υλικής του ανθησης, όταν γκρεμίστηκαν πολλά από τα κτίρια, συμπεριλαμβανομένου και του ναού. Αυτό συνέβη την εποχή που κεραμική της Υστερομινωικής ΙΒ και της Υστεροελλαδικής ΙΙ εποχής εισαγόταν στο νησί από την Κρήτη και από την ηγεμονική Ελλάδα. Κεραμικά αυτής της εποχής θάφτηκαν με τα αγάλματα όταν κατέρρευσε το κτίριο, παρέχοντας έτσι ένα terminus ante quem το 1450 π.Χ. περίπου για την κατασκευή τους. Εφόσον δεν υπάρχουν στοιχεία για την ύπαρξη αγαλμάτων στη Μέση Εποχή του Χαλκού, η κατασκευή τους αποτελεί φαινόμενο της πρώτης Φάσης της Υστερής Εποχής του Χαλκού.

Όταν κατέρρευσε ο ναός της Εποχής του Χαλκού, σχέδιον όλα τα μεγάλα πηλινά αγάλματα στέκονταν στο βορειοδυτικό άκρο του κτιρίου, στριμωγμένα σε μια αιθίουσα που μπορεί να υπήρξε κάποιου ειδούς άνδοτο, αλλά, καθώς ήταν γεμάτο με αγάλματα, έδινε περισσότερο την εντυπωτικότητα από την κατασκευή τους. Τα αγάλματα έσπασαν σε κομμάτια και, εγκλωβίστηκαν από τα χαλάσματα, έμειναν εκεί (εικ. 11).

Η οκαπάνη που τα αποκάλυψε για πρώτη φορά ανήκε σε Κείο. Στις αρχές της Υστεροελλαδικής ΙΙΙΑ1 εποχής, οι Κείοι έσκαψαν στον κατεστραμμένο τους ναό ώστε να σώσουν ότι μπο-

3. Αγάλμα 1-1.

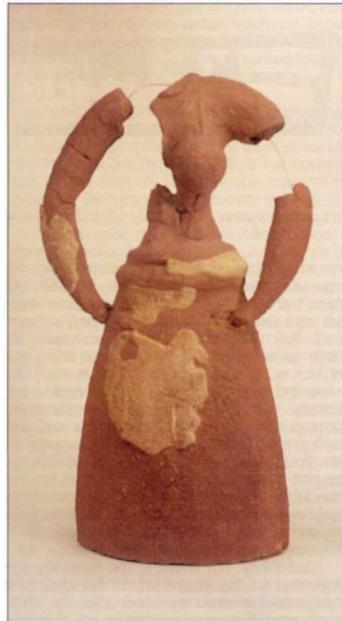

2. Αγία Ειρήνη, κάτωφη του αρχαιολογικού χώρου.

ρούσαν και να τα χτίσουν ξανά. Αυτοί είναι οι άνθρωποι που έσωσαν μερικά από τα σπασμένα κεφάλια των αγαλμάτων και τα επινέφεραν στο φωνή που σβασμό και ίσως για να τα λατρέψουν. Οι φούστες και τα σώματα ως επί το πλείστον έμειναν στα χαλάσματα και καλύφθηκαν από ένα νέο διπέδο. Στους αιώνες που ακολούθησαν, όταν επήλθαν άλλες καταστροφές και πραγματοποιήθηκαν επισκευές, άλλα θραυσμάτα αυτών των έξοχων αγαλμάτων αποτέλεσαν υιοκό κατασκευής τοίχων και διπέδων μεταγενέστερων φάσεων ενός κτιρίου που επέμενε στην ειρητή του και σε μεγάλο βαθμό, στη βασική του μορφή.

Τα αγάλματα έχουν δημοσιευθεί στο Κεός II. Μέρος 1, με αρκετές λεπτομέρειες, έτσι δεν θα επηγεινω εδώ στη συνθήκη της ανακάλυψής τους, αλλά θα τονίων μόνο ορισμένα σημαντικά στοιχεία της εύρεσής τους. Κάποια από τα τεκμήρια είναι πράγματι ευρέως γνωστά, κάποια άλλα λιγότερο.

Σε αυτό το κέντρο λατρείας, υπήρχαν περισσότερα από πενήντα αγάλματα πρωτού καταρρεύσει το κτίριο στην Υστερομινωική IB/Υστερο-ελλαδική II περίοδο, θάβοντας τα σε ένα σωρό στο δωμάτιο 1. Κι ίως, οι σύγχρονοι ανασκαφείς (J. L. Caskey, A. Μπικάκη και M. E. Caskey), των οποίων τα εργαλεία αποκάλυψαν το ναό, βρήκαν τμήματα από πολὺ λίγα κεφάλια, 11 ή 12 το πολύ (βλ. εικ. 6-9).

4. Αγάλμα 6-1.

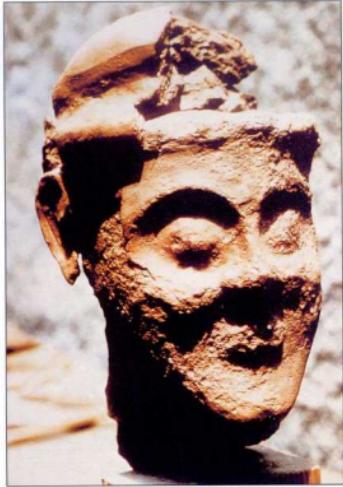
5. Αγάλμα 5-1.

6. Άγαλμα 1-2.

7. Κεφάλι, άγαλμα 2-1.

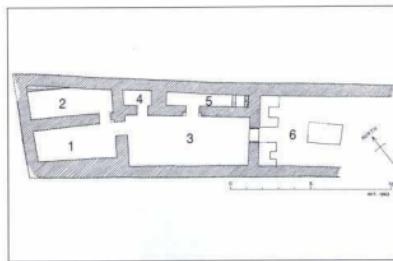

10. Αγία Ειρήνη,
κάτωφή του ναού.

Ο χώρος διατήρησε την ιερότητά του και στην Εποχή του Σιδήρου. Σε ένα από τα μικρά ιερά που διαδοχικά ίδρυθηκαν στη θέση του παλιού ναού της Εποχής του Χαλκού, είναι εμφανές ότι λατρευόταν ο θεός Διόνυσος, όπως μαρτυρεί θραύσμα απτικού σκύφου με εγχάρακτη επιγραφή στη βάση, που αναφέρει ότι καποιος Άνθιππος από την Ιουλίδα ἀφέσε το κυπελλό του ως αφίερωμα στον Διόνυσο (εικ. 12). Αυτό ένινε γύρω στο 500 π.Χ. Το ιερό αυτό βρισκόταν σε χώρο που συνέπιπτε με τον παλιότερο χώρο του δωματίου 1 του παλαιού ναού, αλλά περίπου ένα μέτρο ψηλότερα από το δάπεδο της Εποχής του Χαλκού όπου βρέθηκαν τα κατεστραμμένα αγάλματα. Οι τοιχοί, ξαναχτισμένοι,

11. Δωμάτιο 1 του ναού,
θρούσματα αγαλμάτων
in situ.

επισκευασμένοι, φαίνεται ότι ακολούθησαν τις γραμμές που είχαν πάντα. Στο βορειοδυτικό άκρο του δωματίου, σε δάπεδο που χρονολογείται από μια μικρή υπερογεωμετρική οινοχοή (περ. 700 π.Χ.), βρέθηκε ένα πήλινο κεφάλι τοποθετημένο όρθιο σε δακτυλόσχημη βάση από πηλό (εικ. 13). Καθώς η ανασκαφή συνεχίζεται κάτω από αυτό το δάπεδο, μέσω στα ερείπια της Εποχής του Χαλκού, τα κεφάλια αποδείχτηκε, ύστερα από μελέτη, ότι προερχόταν από ένα από τα πήλινα αγάλματα του 15ου αιώνα που είχαν βρεθεί θαμμένα στο δωμάτιο 1, ακριβώς κάτω από το μικρό ιερό του Διονύσου της Εποχής του Σιδήρου (εικ. 3). Άλλα πώς ερμήνευσαν οι χρήστες του ναού την Εποχή του Σιδήρου αυτό το κεφάλι που τόσο εμφανώς λάτρευαν; Θεωρούνταν ότι αναπαριστούσαν τον Διόνυσο;

Δεδομένης της ύπαρξης του κυπέλλου του Ανθίππου και του γεγονότος ότι δεν υπάρχουν πραγματικά στοιχεία για καμια ρήξη της συνέχειας μεταξύ πρωτογεωμετρικών και κλασικών

χρόνων, ο θεός που γνωρίζουμε ως Διόνυσο μάλλον είχε ήδη γερές ρίζες σε αυτό το ιερό σημείο στις αρχές της Εποχής του Σιδήρου, στους γεωμετρικούς χρόνους και ακόμη νωρίτερα, στους πρωτογεωμετρικούς χρόνους. Το κεφάλι στη δακτυλιόσημη βάση ίσως αντιπροσώπευε τον Διόνυσο για τους λατρεις της εποχής.

Στην οριστική δημοσίευση των αγαλμάτων, είχε διατυπωθεί η πρόταση ότι ο θεός Διόνυσος, του οποίου το ονόμα ήταν γνωστό σε τουλάχιστον μία από τις πινακίδες της Γραμμικής Β της μυκηναϊκής εποχής (από την Πύλο), μπορεί καλύτερα να υπήρξε η θεότητα που λατρεύοταν στο ναό στη τέλη της Εποχής του Χαλκού, γεφυρώντας έτσι το «χάσμα» προς την Εποχή του Σιδήρου. Αυτή η πρόταση καθόρισε υποθετική, αντιμετωπίστηκε με κάπιο σκεπτικισμό εκείνη την περίοδο.

Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του ναού των τελευταίων φάσεων της Ύστερης Εποχής του Χαλκού (Υστεροελλαδική III^ρ) είναι μια ορθογώνια κατασκευή που στεκόταν σχεδόν στη μέση του δωματίου 6, του δωματίου προς τη θάλασσα (εικ. 16). Στο δάπεδο, και γύρω από τις πλευρές αυτής της κατασκευής παραπτηρήθηκαν ίχνη πυράς. Κάτω και στην περιοχή γύρω από αυτήν, υπήρχαν διαδοχικά στρώματα πυράς και στάχτη στα δάπεδα, που συνεχίζονταν με μια ακολουθία προς τα κάτω, στα επιπέδα της Μέσης Εποχής του Χαλκού. Ζαφώ αυτό το σημείο προορίζοταν για θυσίες ζώων και η πρακτική διαπροήθηκε με την πάροδο των αιώνων. Η κατασκευή είχε ονομαστεί «βαμμός/εστία», αφήνοντας αναπάντητο το πρόβλημα της ακριβούς ερμηνείας της.

Σε μια πρόσφατη δημοσίευση³, ο καθηγητής José Melena παρουσίασε τα αποτελέσματα της έρευνάς του σε θραύσματα πινακίδων της Γραμ-

μακής Β από την Πύλο στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Ταύτισε δύο συναντήκοντα θραύσματα συσχετίζοντας το όνομα του Διόνυσου με τη λέξη «εσχάρα», και σημειώνει τη σημασία αυτού του ευρήματος για τον προσδιορισμό της θεότητας που λατρεύοταν στους μετερρυθμισμένους χρόνους στα ναό της Αγίας Ειρήνης. Θεωρείται ότι η υπάρχη «εσχάρας» του Διόνυσου στην Πύλο ενισχύει την πιθανότητα ο Διόνυσος να υπήρξε ο θεός για τον οποίο γίνονταν θυσίες και στο ναό της Εποχής του Χαλκού στην Αγία Ειρήνη.

Αυτό αποτελεί ευπρόσδεκτο στοιχείο για τη στήριξη μιας θεωρίας που παραμένει, βέβαια, υποθετική, αλλά είναι πλέον περισσότερο αληθιοφανής: ότι ο Διόνυσος καθιερώθηκε πολύ

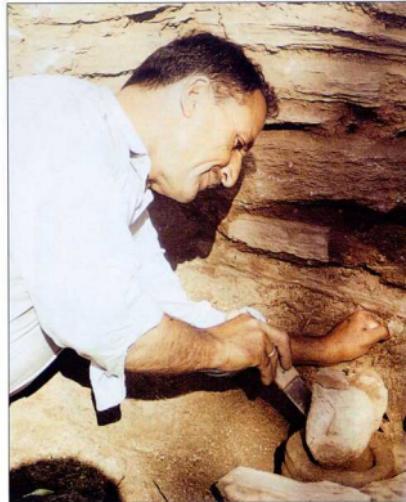
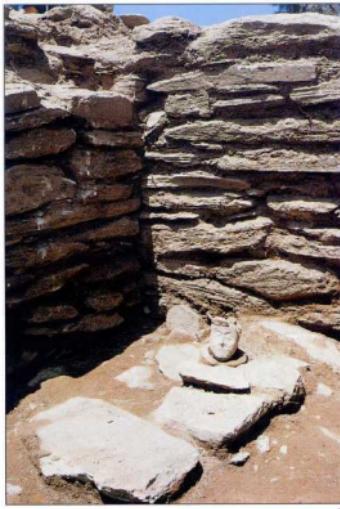
8. Κεφάλι, άγαλμα 3/4-1.

9. Κεφάλι, άγαλμα 3-5.

12. Η αφίέρωση του Ανθίμου στον Διόνυσο.

13α. Το κεφάλι που βρέθηκε τοποθετημένο σε δακτυλιόσημη βάση από πηλό.
β. Η αποκάλυψη του κεφαλού από την Α. Χαλεπό-Μπάκη και τον Δ. Παπαϊωάννου.

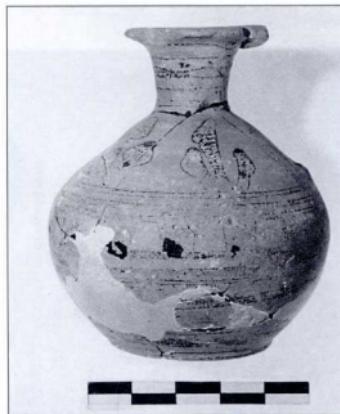
πριν από την Εποχή του Σιδήρου στο ναό της Αγίας Ειρήνης, στους μαστερομυκηναϊκούς χρόνους πριν από τις τελευταίες ημέρες της Εποχής του Χαλκού.

Η σημασία των αγαλμάτων ως έκφρασης λατρείας, όχι μόνο για τους ανθρώπους που τα σέβονταν στους ύπεροις μανικούς/μυκηναϊκούς χρόνους, αλλά και για τη σύγχρονη αρχαιολογία, είναι αναμφισβίτητη. Η στάση τους, η οποία υπονοεί έντονα το χόρο, δεν αφήνει περιθώρια για αμφιβολίες. Ωστόσο, προβλήματα υπάρχουν.

Εκτός του θέματος της βασικής τους ερμηνείας, δεν ξέρουμε εάν χρονισμούνταν μεμονωμένα ή σε ομάδες και δεν γνωρίζουμε τι ρόλο έπαιξαν σε οποιαδήποτε λειτουργία. Είναι πολύ βαριά για να μεταφέρονταν σε πομπή, εκτός αν ήταν τοποθετημένα πάνω σε φορείο, αλλά και τότε η ισορροπία θα αποτελούσε πρόβλημα, αφού, ίδιατερα τα μεγαλύτερα, είναι ασταθή. Είναι πού εύλογο να υποθέσουμε ότι ήταν στημένα κάπου, είτε μόνα είτε όλα μαζί. Δεν ανήκουν στην ίδια κατηγορία με τα μικρά ειδώλια που άφηναν συνήθως ως προσφορές οι προσκυνητές σε ιερά. Η κατασκευή και το ψήσιμο των μεγάλων αυτών μορφών (οι περισσότερες πιστύλους σε μέγεθος από περίπου 70 εκ. μεχρι αρκετά πάνω από ένα μέτρο) δεν ήταν απλή υπόθεση. Δεν πρέπει να αγοράστηκαν στην είσοδο του ιερού από περαστικούς προσκυνητές. Μάλλον θα έγινε ειδική παραγγελία ή θα δώρισαν για ένα σκοπό που συνδέεται με τη δραστηριότητα του ίδιου του ιερού. Αποτελούσαν αναμφισβίτητα ιδιοκτητού του ναού.

Ούσα για το σκοπό που μπορεί να είχαν υπηρετεί και την πιθανή ερμηνεία τους, χωρίς σαφή στοιχεία από τον ίδιο το ναό είμαστε αναγκασμένοι, για κάποιου είδους λογική εξήγηση, να στραφούμε αναγκαστικά σε έργα από άλλους τόπους, ίδιατερα στους μινωικούς/μυκηναϊκούς χρυσούς σφραγιστικούς δακτυλίους και σφραγίδωλους. Οι μορφές του ίδιου γενικού τύπου εμφανίζονται στα δαχτυλίδια στας ακόλουθες δραστηριότητες: 1. χορεύοντας, μόνες ή με άλλες, 2. σε ποικίλες λατρευτικές στάσεις, να χαιρετούν, να στέκονται μπροστά σε μια θεότητα ή σε συνδιδασμό με ένα δέντρο, βράχο ή οικόδομη, 3. κατεβαίνοντας από τον ουρανό, σαν για μια επιφάνεια, καθώς μορφές που χορεύουν τις περιμένουν και κοιτάζουν. Στην προκειμένη περί-

15. Υαλερογεωμετρική οινοχόη από το δωμάτιο 1 του ναού.

πτωση μας ενδιαφέρουν οι σκηνές με μορφές που χορεύουν.

Η στάση της μορφής που χορεύει με τα χέρια στη μέση στο κέντρο χρυσού σφραγιστικού δακτύλιου από τον θολωτό τάφο 91 στις Μυκήνες (εικ. 14, Pini, CMS I, 126) μοιάζει αρκετά με

14. Χρυσός σφραγιστικός δακτύλιος από τις Μυκήνες, θολωτός τάφος 91.

15. «Εσχάρα» στο δημάτιο 6 του νοού.

17. Άνδος του Διονύσου και της Σεμέλης.
Νόμπολ, Museo Archeologico Nazionale, ap. 172.

αυτήν του αγάλματος 1-1. Μορφές που χορεύουν με τα χέρια υψωμένα εμφανίζονται επίσης σε ένα δακτυλίδι από τον τάφο 1 των Ισοπάτων⁴. Φαίνεται στη χαρατζίουν την επιφάνεια μιας θεότητας που κατεβαίνει από τους ουρανούς. Ο χορός, λοιπόν, μπορεί να γιορτάζει μια επιφάνεια ή μπορεί να αποτελεί πρόσληπτο για μια θεότητα ή αναμονή της άφεξης της. (Αυτά είναι δύο παραδείγματα από τη μυκηναϊκή σφραία, αλλά η εικονογραφία σκηνών τέτοιου είδους είναι πολύ κοντινή στη μινωική, άνεξάρτητα με το αν το βασικό νόημα είναι το ίδιο⁵.)

Τα αγάλματα της Αγίας Ειρήνης μοιάζουν αρκετά με τις μορφές που χορεύουν σε αυτούς τους δακτυλίους και ως υπόθεση έχω προτείνει ότι μπορεί να αναπατούστονται προσκυνήτες που χορεύουν.

Τα δακτυλίδια επιβεβαιώνουν ότι ο ίδιος ο χορός συνδέεται με τη λατρεία ή τις λατρείες που αναπαριστώνται σε ορισμένες από αυτές τις σκηνές. Ως έκφραση θρησκευτικής λατρείας, ο χορός ταριαζει αρκετά στη λατρευτική ατμόσφαιρα που μινωικού και του μυκηναϊκού κόσμου. Υπήρχαν χοροί κυκλικοί ή σε σειρά και οι μορφές παρουσιάζονται να χορεύουν και χωρίστα. Δεδομένης της έλλειψης αρχαιολογικών τεκμηρίων από τον ίδιο το ναό, είμαστε υποχρεωμένοι να στραφούμε σε παραστάσεις όπως αυτές των δακτυλιδίων για να κατανοήσουμε τα αγάλματα της Αγίας Ειρήνης.

Εδώ δεν έχουμε ενδείξεις για το «χειρί» επί καρπών που βλέπουμε αργότερα στα αγάλματα της υστερογεωμετρικής και αρχαϊκής εποχής. Είναι άγνωστο εάν στα αγάλματα ήταν σε ομάδες η ένα-ένα. Οι χορεύτριες αντικατοπτρίζουν λατρευτική δράση του τύπου των δακτυλιδίων. Χορεύουν για να καλωσορίσουν ή να καλέσουν τη θεότητα. Πρόκειται για αγαλματωδή παράσταση ενός χορού ή χορών που, δύον αφορά στο μένεθος, προαναγγέλλουν τη μηνιμεωδή αντιληφτή που βλέπουμε στις μεταγενέστερες μορφές της Τίρυνθας και των Μυκηνών, καθώς και στις μορφές από την Κρήτη, όπως εκείνες από το Καρφί (ΥΜ ΙΙΙΙ), που εξυπηρετούν όλες πολύ διαφορετικές λατρείες.

Η πιθανότητα να λατρευόταν ο θεός Διόνυσος στο ναό κατά τους ύστερους μυκηναϊκούς χρόνους δεν μας βοηθάει να ερμηνεύσουμε το πιο εσωτερικό νόημα των αγαλμάτων, παρόλο

που τα αναγνωρίζουμε ως μορφές που χορεύουν και γινωρίζουμε καλά τη σύνδεση του συγκεκριμένου θεού με τον εκπατικό χορό στους κλασικούς χρόνους. Ακόμη δε παρέχει ένα αξιόπιστο μέσο που μπορεί να αποτελέσει γέφυρα στην περίοδο πριν από την καταστροφή της ΥΜ ΙΒ/ΥΕ ΙΙ. Η γέφυρα που θα έπρεπε να βρίσκεται εκεί, δεδομένης της άμεσης συνέχειας της κεραμικής από την ΥΜ ΙΒ/ΥΕ ΙΙ στην ΥΕ ΙΙΙΑ1, και της συνεχόμενης χρήσης του κτιρίου του ναού, χάνεται στην ομίχλη, ίσως για πάντα. Ίσως την αφαίρεσαν οι κείοι ανασκαφές της ΥΕ ΙΙΙΑ1 εποχής. Οι χνοίδιοι δεσμοί του Διονύσου, οι αώνες θυσιών λύων και η εύρεση των κεφαλιών (άγαλμα 1-1) το ποποθετήμένου στη δακτυλούχημη βάση μάς προκαλούν να δούμε δώδεκα μια επιφάνεια με τη μορφή μιας ανδρού, ίσως σαν αυτήν του αγγείου της Νάπολης (εικ. 17), όπου η Σεμέλη και ο Διονύσος ανυψώνονται μαζί.

Το ερώτημα παραμένει: υπήρξε η λατρεία που παραπέμπεται σε ισχύ στο ναό πριν από την ΥΕ ΙΙΙΑ1 περίοδο πραγματικός πρόγονος της λατρείας του Διονύσου που εκπλήρωνε κάποιος από τις ίδιες ανάγκες ή απαγγίζεις των πιστών; Ποια ήταν η σχέση της λατρείας πριν από την καταστροφή με τη θρησκευτική δραστηριότητα που ακολούθησε την καταστροφή; Κάποια σύνδεση στην παραπομπή της λατρείας; Κάποια σύνδεση στην παραπομπή της λατρείας; Διότι όχι μόνο λάτρευαν και έσωσαν τα κεφάλια, αλλά ένα μοναδικό πολύ μεγάλο άγαλμα του ίδιου μορφικού τύπου, διαφορετικής όμως κατασκευής, βρέθηκε σε χώρο της ΥΕ ΙΙΙΑ2 περιόδου. Θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι έγινε μια απόπειρα να συνεχίστει κάποια μορφή αυτής της λατρείας, είτε η θεότητα ήταν γνωστή με το ίδιο όνομα είτε όχι.

Αν έτσι έχουν τα πράγματα, είναι πιθανόν μια επιφάνεια να υπήρξε το επίκεντρο των αγαλμάτων που, με χαρμόγελο, χρέωνται και υπηρετούν στη λατρεία του ναού. Χρέωνται για να προκαλέσουν την επιφάνεια της θεότητας ή για να τη γιορτάσουν.

Μετάφραση: Ελένη Οικονόμου

Σημειώσεις

1. Βλ. Κεός ΙΙ, 1986 (M.E. Caskey). Οι ανασκαφές πραγματοποιήθηκαν από το 1960 ώς και το 1976, με συνεχείς περιόδους μελέτης υπό την εποπτεία του καθ. J. L. Caskey, για το Ποντεντόπιο του Σιναΐτη, υπό την αιγαίνη της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών και με την άσκηση της Αρχαιολογικής Εταιρείας 166, 1997, εικ. 35.

2. Βλ. το χρήσιμο άρθρο των N. Marinatos, «Minoan Sacrificial Ritual», *Skrifter utgivna av Svenska Institutet i Athen*, Bo, IX, 1986, σ. 9-77.

The Terracotta Statues from the Prehistoric Site of Ayia Irini, Kea

Miriam Caskey

The prehistoric Minoan and Mycenaean worlds have endowed us with many examples of dancing figures, usually female, either in the form of terracotta figurines or as representations on the «Minoan/Mycenean» gold seal rings and sealstones. The terracotta statues of dancers found at Ayia Irini in Kea island are distinct among all the others known so far and unique as to size.

M.C.